

УДК 528.91

Олег Дмитриков, аспірант

e-mail: dmytrykov.oleg@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПОНЯТТЯ ПРО ФАЛЬСИФІКАЦІЙНУ КАРТУ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто питання фальсифікації інформації за допомогою картографічних творів. Представлено аналіз понять про карти: агресивну, андерфільну, дезінформаційну, помилкову, фальсифікаційну. Розглянуто відмінність змістової частини різних видів фальсифікаційних карт. Запропоновано використання терміну «фальсифікаційна карта» для картографічних творів, які неправильно тлумачать, викривляють інформацію, а їх зміст не відповідає точному змісту першоджерела.

Ключові слова: картографія, інформація, дезінформація, етимологія терміну «фальсифікація», картографічний твір, фальсифікаційна карта.

Олег Дмитриков

ПОНЯТИЕ О ФАЛЬСИФИКАЦИОННОЙ КАРТЕ КАК НЕОТЪЕМЛЕМОМ ЭЛЕМЕНТЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрены вопросы фальсификации информации с помощью картографических произведений. Представлен анализ понятий о картах: агрессивной, андерфильной, дезинформационной, ошибочной, фальсификационной. Рассмотрено отличие содержательной части различных видов фальсификационных карт. Предложено использование термина «фальсификационная карта» для картографических произведений, которые неправильно толкуют, искажают информацию, а их содержание не соответствует точному смыслу первоисточника.

Ключевые слова: картография, информация, дезинформация, этимология термина «фальсификация», картографическое произведение, фальсификационная карта.

Oleg Dmytrykov

THE CONCEPT OF THE FALSIFIED MAP AS AN INTEGRATED ELEMENT OF INFORMATION SOCIETY

The article deals with falsified cartographic works as misinformation of a person. They are increasingly encountered with an increase in the volume of information and the complexity of verifying its authenticity. With the help of the map, the scale increases from the local to the world level, where the interpretation of the cartographic work can be any due to a lack of geographical education. While before the XVIII century the maps contained secret information and it was necessary to obtain access to them, in the XIX-XX centuries maps became an element of manipulation. The most striking example of counterfeiting is the UK's exit from the EU. There are many terms that characterize such maps: aggressive, underfilled, misinformation, false, falsified, where each of the terms has a fairly different meaning. Aggressive maps are created to propagate certain political views, and the false ones are often the result of an error or a human factor. Underfilled maps are informal, created for a certain occasion, existing for several days. Misinformation was used as an element of false information for misleading a certain part of the population, often used in the media. Among all the synonyms, the term «falsified» is the most ancient in use and broad in content. Its interpretation is given by practically all the dictionaries of the last two centuries. The expediency of using the notion «falsification» for similar cartographic works has been analyzed. It has been established that synonyms defining a map with an incorrect interpretation are: a distortion of information, the mismatch of exact content, the most correct use of the concept «falsified». Thus, a falsified map is a mathematically defined, diminished, generalized image of the Earth's surface, of another celestial body or outer space, which shows objects located or projected therein in the adopted system of symbols, created or fake to the original with preservation of the appearance, with a mercenary purpose and saturated with a distorted, incorrect interpretation of phenomena, events, facts, which appears credible and does not correspond to the exact content.

Keywords: cartography, information, misinformation, etymology of the term «falsification», cartographic work, falsified map.

Вступ. Питанню достовірності інформації приділялась велика увага протягом усієї історії людства. Дії та рішення людини дуже пов'язані з аналізом отриманих даних, певного роду повідомлень. Швидкість передачі повідомлень дорівнювала швидкості коней або інших тварин, у свою чергу, джерел повідомлень було небагато, що робило можливим перевірку отриманих даних. Не вся інформація була загальнодоступною, особливо картографічні твори, доступ до яких був максимально обмежений.

Сьогодні ми отримуємо настільки великий обсяг інформації та в такій кількості інтерпретацій, що на перевірку її достовірності може піти не один день. Усе більш відчутним стає перенасичення «інформаційним сміттям». Швидкість обміну між джерелом і

користувачами сягає декількох секунд. Такі передумови створюють підґрунтя для відмови від постійної перевірки достовірності інформації, що особливо стосується візуальних джерел. За таких умов закономірно виникає фальсифікування інформації, відбувається дезінформація суспільства. За допомогою карти масштаби змінюються від локального до світового рівня, коли інтерпретація картографічного твору може бути будь-яка через брак ґрунтовної географічної підготовки.

Вихідні передумови. Фальсифікаційні карти є результатом певних обставин. З точки зору секретності вони створювались ще за часів Великих географічних відкриттів через політичні та економічні причини. Згодом у тактичних військових цілях

з точки зору безпеки секретними робили карти та плани міст Німеччини, Австрії, Франції, Швеції та інших країн Європи.

Наприкінці XIX — початку XX століття країни випереджали одна одну створенням та вдосконаленням управлінь, що займалися картографуванням території. Доступ до топографічних карт максимально обмежувався, на роботу з ними необхідно було отримати певні дозволи. Військові цілі із тактичних перетворились на стратегічні, карти фальсифікували для збереження не локальної, а національної безпеки. Суттєво починає відрізнятися зміст, методика картографування, способи картографічного зображення. Кількість таких карт невпинно зростає.

Яскравим прикладом не стільки фальсифікації і тенденційності, як маніпулювання свідомістю, є карта міграційних потоків із Сирії та майбутніх країн-членів ЄС у Велику Британію, яка була використана при проведенні кампанії «Vote Leave» у 2016 р. як елемент для голосування «за» вихід Великої Британії із ЄС (рис.1).

Багато робіт присвячено питанню подання та тлумачення інформації. В основному це роботи таких зарубіжних учених, як Я. П. Правда, А. Моль, О.М. Берлянт, К.О. Саліщев, Дж. Харлі, М. Монмоньєр, К. Бруннер. Але що є фальсифікацією, а особливо, які карти можуть називатись фальсифікаційними? Такі питання спонукають до лінгвістичного аналізу та уточнення поняття «фальсифікаційна карта».

Метою статті є узагальнення знань про фальсифікаційні карти, аналіз етимології цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Основним поняттям картографії є карта. Ми схилиємось до такого визначення поняття: «Карта — це математично ви-

значене, зменшене, генералізоване зображення поверхні Землі, іншого небесного тіла або космічного простору, що показує розташовані або спроектовані на них об'єкти у прийнятій системі умовних позначень» [1].

Уперше думка про фальсифікаційні карти зустрічається у роботі К.О. Саліщева: «... фальсифіковані карти, включаючи в своє содержание заведомо искаженные элементы. ... К фальсификации карт прибегают в военных целях; она тщательно маскируется.» [2]. Торкнувшись цього питання, автор не давав визначення, а знайомив фахівців із поняттям нового виду карти, не заглиблюючись у зміст. Згодом у підручниках із картознавства та картографії різних авторів поняття про фальсифікаційну карту не зустрічається.

Український учений В.О. Шевченко називав такий вид картографічних творів «агресивними та помилковими» або такими, які створюються з метою пропаганди та закріплення у підсвідомості громадськості певних політичних поглядів. Мають інший зміст та схожі риси «андерфільні» карти, тобто неофіційні карти, які створюються лише один раз з нагоди певної події або публікації і ніколи не повторюються (навіть за приблизним змістом). Тим більше, подібна тематика не висвітлюється у фундаментальних атласах чи у вигляді окремо виданих карт. Такі карти активно існують один-декілька днів [3].

Німецький картограф К. Бруннер пише про зображення на картах фальсифікованої інформації, секретність картографічних творів, як наприклад, різне географічне положення міст (рис.2). Але автор не надає таким творам певного визначення.

У книзі М. Монмоньєра «How to Lie with Maps» [4], відзначеною у 1977 р. Асоціацією американських

Рис.1. Рух мігрантів із майбутніх країн-членів ЄС до Великої Британії.
Автор карти Alexander Kent (2016)

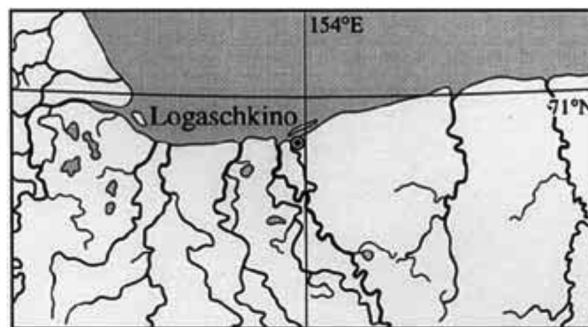
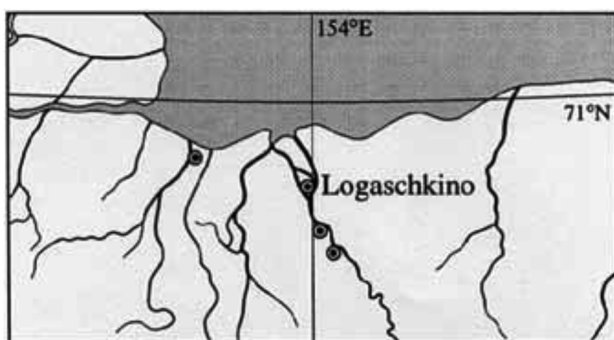

Рис.2. Положення міста Логашкіно на зрібномасштабних картах різних джерел:
А) карта у Великому радянському атласі світу 1939 р., Б) карта в атласі СРСР 1962 р.

географів як фундаментальну роботу та багато разів перевиданою, розповідається про велику кількість маніпуляцій як зі змістом, так і з математичною основою карти, але визначення цих карт немає.

Назвати такі картографічні твори «картами нашвидкуруч» або погодитись із існуючим визначенням не здається можливим. При наповненні змістом поняття про таку карту виникає бажання використати різні прикметники: агресивна, андерфільна, дезінформаційна, помилкова, фальсифікаційна.

Використавши історичний підхід, ми встановили, що найдавніший термін, який зустрічається у словниках, є «фальсифікація». Його особливістю є широкий синонімічний ряд. Нами було досліджено зміни у тлумаченні понять-синонімів із поняттям фальсифікації.

Походження слова «фальсифікація» відносять до кінця доби Середньовіччя, приблизно до першої половини XV століття. Етимологія відноситься до трьох мов: пізньої латини, середньовічної англійської та французької. Утворене від слова «false» — «хибний».

Етимологічний словник російської мови вказує на запозичення з польської слова «falsz» з 1488 року та перетворення на російське «фальша» для використання у побуті, починаючи від 1633 року. У той же час запозичується поняття «інформація», що відповідає перекладу «поняття про що-небудь», «уявлення». З поняттям «дезінформація» на той час не стикались.

Словник Толля (1866 р.) під фальсифікацією тлумачить: «Подделывание чего-либо; изменение качества чего-либо в сторону ухудшения при сохранении внешнего вида; подмена чего-либо подлинного, настоящего ложным, мнимым; подделанная вещь, выдаваемая за настоящую (осознанно)». Коротше надається тлумачення у словнику В. Даля (1881 р.): «Фальшь — ложь, обман, подделка, подлог, неверность», а поняття «фальсифікація», «інформація» та «дезінформація» у ньому не зустрічаються.

Відповідно до визначень того часу фальсифікаційною картою можна було вважати будь-яку перескладену карту, можливо, дуже точно перема-

льовану, бо у поняття вкладається фізична вартість, зовнішній вигляд і естетична значущість, а не інформаційне наповнення. Інформація у цей проміжок часу була достатньо впорядкована, в основному її джерелом слугував друкований матеріал, достовірність якого майже не ставили під сумнів.

Через півстоліття у радянських словниках та енциклопедіях з'являється новий термін — «дезінформація». За змістом він є синонімом до поняття «фальсифікація», але має більш політизований контекст і призначався для широкого загалу. Уперше термін тлумачиться у Великій радянській енциклопедії у такій інтерпретації: «Дезинформация — (от фр. information — осведомление) — распространение (в прессе, по радио и т. п.) ложных сведений с целью ввести в заблуждение общественное мнение». З того часу це поняття зустрічається практично всюди, де засуджують капіталістичний шлях розвитку. Якщо ж назвати карту дезінформаційною, тоді складений твір має бути направлений на пропаганду та поширення неправдивих відомостей, що дуже звужує зміст, робить його однонаправленим.

Майже подібним до поняття «фальсифікація» є поняття «помилка». Цікаво, що маючи майже ідентичний зміст у XIX столітті, вони еволюціонували у два дуже різних терміни. Сьогодні Великий тлумачний словник сучасної української мови (2004) надає таке визначення: «Помилка — похибка, невідповідність отриманого результату еталону, вірному рішенню». З цієї позиції помилкова карта — це твір, що має певну похибку, отриману механічно або через людський фактор, а не така карта, що є свідомо створеною із певним соціальним, політичним, економічним, інтелектуальним підтекстом. Такі карти можуть виступати одним із класів фальсифікаційних карт.

За більш ніж 150 років поняття про фальсифікації набуло такого широкого змісту, що в одному із випусків Великої радянської енциклопедії (1953) використали декілька сторінок для тлумачення його варіацій. У одному з останніх українських словників цьому поняттю надається таке визначення: «Фальсифікація — це підроблення чого-небудь; погіршення з корисливою метою якості чого-небудь зі збереженням зовнішнього вигляду; умисне викри-

влення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів; підроблена річ, яку видають за справжню, підробка/замінник чого-небудь». Це поняття точніше відповідає змістовому наповненню подібних картографічних творів, і, на нашу думку, воно найбільш точно описує змістову частину поняття «фальсифікаційна карта».

Синтезувавши обидва терміни, можна визначити, що фальсифікаційна карта – це математично визначене, зменшене, генералізоване зображення поверхні Землі, іншого небесного тіла або космічного простору, що показує розташовані або спроектовані на них об'єкти у прийнятій системі умовних позначень, створене або підроблене до оригіналу із збереженням зовнішнього вигляду, з корисливою метою і насичене викривленим, неправильним тлумаченням явищ, подій, фактів, яке видається за достовірне і не відповідає точному змісту.

Висновки. Таким чином, серед картографічних творів особливе місце займають фальсифікаційні карти. Їх особливості полягають у специфіці складання і змісту. Сьогодні вони виступають одним із елементів маніпулювання свідомістю людини. Встановлено, що із синонімів, які визначають карту із неправильним тлумаченням, викривленням інформації, невідповідністю точного змісту – агресивна, андерфільна, дезінформаційна, помилкова, фальсифікаційна карта – найбільш коректно використати останній. Широке розповсюдження та саме існування фальсифікаційних карт спонукає до подальшого їх вивчення.

**Рецензент – доктор географічних наук,
професор В.А. Пересацько**

Список використаних джерел:

1. Берлянт А.М. Карта - второй язык географии / А.М. Берлянт. – М.: Просвещение, 1985. – 192 с.
2. Салищев К.А. Картоведение / К.А. Салищев. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 400 с.
3. Шевченко В.О. Дивосвіт геозображень / В.О. Шевченко. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 252 с.
4. Monmonier M.S. How to lie with maps / M.S. Monmonier. – Chicago: The University of Chicago Press, 1996. – 126 p.

References:

1. Berljant, A.M. (1985). Karta - vtorojazyk geografii [Map is the second language of geography]. Moskva: Prosveshhenie, 192.
2. Salishhev, K.A. (1990). Kartovedenie [Cartography]. Moskva: Izd-vo MGU, 400.
3. Shevchenko, V.O. (2007). Dy`vosvit geozobrazhen` [Wonderland of geo-images]. Ky`yiv: Nika-Centr, 252.
4. Monmonier, M.S. (1996) How to lie with maps. Chicago: The University of Chicago Press. 126.